

LLUÍS QUINTANA

«L'AMOR DE LA CIUTAT NOVA»

JOAN MARAGALL I LA SETMANA TRÀGICA A LA VEU DE CATALUNYA

El dimarts 17 d'agost de 1909, pocs dies després de l'acabament de la revolta de juliol de 1909, va aparèixer, a la primera pàgina de l'edició del vespre de *La Veu de Catalunya*, una nota que deia:

«Cumpliment de sentència. Nota de la Capitanía General. 'En la mañana del día 17. En los fosos del castillo de Monjuich a donde fue conducido a última hora de ayer desde el cuartel de Atarazanas de esta plaza, ha sido ejecutado a las 7 del día de hoy el paisano José Miguel Baró, condenado a la última pena por el consejo de guerra que le juzgó en el juicio sumarísimo considerándole autor del delito de rebelión. Fue asistido por los hermanos de la Paz y Caridad.' Deu l'hagi perdonat.»

Una excessiva ingenuïtat podria considerar ambigua la darrera frase a l'hora de decidir si Déu ha de perdonar el «paisano» o «el consejo de guerra». Però el context no permet cap dubte: el context és un diari que, des del primer moment, havia decidit qui era culpable i qui víctima en

els fets de juliol amb una insistent campanya a favor del càstig contra els revoltats, a càrrec dels col·laboradors habituals, excepte d'un, Joan Maragall, autor d'un article titulat «La ciutat del perdó», finalment no publicat. Josep Benet en va explicar la història; recordem-la: «La ciutat...» va anar precedida d'un article, «Ah Barcelona!», publicat l'1 d'octubre; «La ciutat del perdó» està signat el 10 d'octubre, tres dies abans de l'afusellament de Ferrer i Guàrdia, però el director, Prat de la Riba, no el va publicar. Dos mesos després Maragall va escriure «La iglesia cremada», sobre els mateixos esdeveniments, que es va publicar el 18 de desembre, però força retallat pels censors eclesiàstics de *La Veu*.

Entre la frase «Déu l'hagi perdonat» i el títol *La ciutat del perdó* hi ha tot un trajecte, que va del perdó dels pecats al de les ofenses. Maragall anuncia, sense entrar-hi, el perdó «laic» (és a dir no intermediat per l'Església perquè no tracta sobre pecats sinó sobre ofenses), que ha estat un tema important en els pensadors del segle xx,

especialment des de la segona Guerra Mundial. El perdó suposa dos moviments: demanar-lo i atorgar-lo, perquè es tracta, i l'etimologia ens ho recorda, d'una donació. El primer moviment, sense el segon, és incomplet; el segon, sense el primer, pot ser un acte d'extrema generositat o d'extrema arrogància. Qui demana perdó reconeix una culpa i qui l'atorga es reconeix com a víctima; l'obtenció del perdó representa una condonació de la pena corresponent. Seria equiparable, en l'àmbit jurídic, a un indult, no a una amnistia: es reconeix l'existència del delictes però s'anul·la la condemna. La similitud s'acaba aquí: qui atorga el perdó és la víctima, no un poder judicial; qui el demana és el culpable, no pas cap acusador. De fet, el perdó sovint és incompatible amb la justícia, perquè apareix quan aquesta ja no pot actuar, o perquè els delictes són molt llunyans, o perquè s'ha pactat no perseguir-los: podem trobar exemples d'aquest perdó (i de la seva manca) en la nostra història recent. Al segle xx hem vist demandes de perdó en nom d'una col·lectivitat (Willy Brandt al gueto de Varsòvia), però és més inusual veure atorgaments de perdó col·lectiu: podem demanar en nom dels altres, però és difícil perdonar en nom seu.

En el cas de José Miguel Baró, en canvi, la justícia sembla prou compatible amb el perdó, de fet són gairebé simultanis; però és que Baró ha comès dos delictes. Un, la rebel·lió, ofèn la llei i és castigat per la justícia; l'altre, el sacrilegi, ofèn Déu i serà castigat en un Judici Final; però com que Déu és alhora víctima pot atorgar el perdó. Aquest perdó, no se'ns diu si ningú l'ha demanat, ni sabem si s'atorgarà; és una possibilitat que la nota de *La Veu* formula en termes hipotètics, i conté un possible sobreentès: «Déu l'hagi perdonat... nosaltres, no». És clar que només és una frase feta, que es pronuncia rutinàriament i sense consciència d'un significat que, de tota manera, no és banal: no és un mèrit menor de Maragall haver-se'n adonat i haver-ho intentat explicar en els seus articles sobre la Setmana Tràgica.

Per entendre el que proposa Maragall hem de veure què proposaven els qui, com ell, opinaven a *La Veu* sobre els fets de juliol. Per exemple *Pol*, pseudònim de Ferran Agulló, a la seva secció «Al dia» del 12 d'agost qualificava els fets de «saqueig, un esclat d'odi d'incendiàries y assassins.» I afegia «Qui'n conegui'ls culpables té'l dever d'ajudar l'acció de la justícia que'ls persegueix: no hi ha excusa que hi valgui. Mes jo tinch por que la cobardia de molta gent, disfressada de bon cor y d'humanitarisme, deixarà sola la justícia.»

De fet, la covardia que més s'havia posat de manifest no era aquesta, sinó la que denuncia-

va un altre col·laborador habitual, Josep Carner, en un conte titulat «La febre del primer moment», publicat a la columna del costat de la notícia sobre José Miguel Baró, i on tres empresaris mostren la seva indignació a l'hora de sopar perquè el govern no fa res, fins que els arriba la notícia que un convent està cremant; aleshores un d'ells pronuncia la frase definitiva: «Se veu que només cremen que convents!», i es queden tan tranquils.

Per Cambó, Maragall era un sentimental, un feble; per Carner, potser més encertat, pertanyia a un tipus humà obstinat

En canvi *Xènius*, pseudònim d'Eugeni d'Ors, recorria a l'enemic extern: davant de la revolta, diu la glosa del 16 d'agost, Catalunya i Barcelona han estat «les pacientes», només han servit de «decoració» per als qui «jugaven la tragèdia». El lector pot identificar els culpables dos dies després quan *Xènius* escriu sobre els immigrants que estaven arribant en aquells moments a Barcelona (atrets, sobretot, per la construcció de la Via Laietana) i que, diu, caldria controlar.

El mateix 18 d'agost Torras i Bages publicava la seva pastoral *La glòria del martiri (Després de la persecució de juliol de 1909)*, que ja des del títol ajudava a reforçar les teories conspiratives d'Ors, però en un altre sentit: es tractava d'una «persecució» contra l'Església. D'aquesta manera, es capgiren els arguments dels revolucionaris, que presentaven l'Església com a còmplice de l'opressió contra la que s'aixecaven: Torras s'identifica amb els patiments dels primers cristians sota l'imperi romà, i pot presentar l'Església com a víctima, i els sacerdots assassinats, com a màrtirs.

És en aquest context que cal entendre aquests articles de Maragall. Ell publicava a *La Veu*, entre d'altres coses, perquè pocs anys abans havia sortit del *Diario de Barcelona*, precisament per catalanista, i semblava evident que el diari de Prat de la Riba havia de ser el seu. Però les relacions no eren fàcils: per Cambó, «Maragall era un sentimental; era un feble»; per Carner, potser més encertat, Maragall pertanyia «a un tipus humà obstinat». Publicament no tenien més remei que respectar-lo; davant seu, tots donaven constància d'una admiració que sembla sincera; privadament, tot fa pensar que el tenien per un ingenu esgarriacries.

[A la pàgina oposada] Vista de Barcelona amb el fum de les esglésies cremades, juliol de 1909

Mítinq de protesta per les condemnes a mort arran dels fets de la Setmana Tràgica a Barcelona, el 1910

Els articles que comentem aquí s'haurien d'emmarcar en una sèrie que l'autor anava escrivint des de feia un parell d'anys sobre les transformacions que estava experimentant la ciutat de Barcelona i sobre els conflictes que genera el desenvolupament urbà, i que culminaren en la famosa oda a Barcelona publicada a *Seqüències* dos anys més tard. Els dos primers títols («Ah, Barcelona» i «La ciutat del perdó») fan referència, doncs, a una ciutat que els seus lectors sabien que interessava i preocupava Maragall. Quan Benet va divulgar el 1963 l'episodi de la censura que havien patit aquests articles sobre la Setmana Tràgica, van quedar integrats com una sèrie monogràfica, però de fet s'emmarquen en contextos diferents. Els dos primers títols s'haurien de llegir seguits: de fet, el segon es presenta com una ampliació i un aclariment dels dubtes suscitats pel primer, com un diàleg entre Maragall i els seus lectors força usual als darrers anys de la seva vida. Per això, Prat, en prohibir el segon article, va dificultar també la lectura del primer.

«Ah, Barcelona!» proposa un primer diagnòstic, que desautoritza altres explicacions; ni els revoltats, que declaren lluitar per una guerra que no entenen, ni els qui acusen de la rebel·lió o bé determinats partits polítics o bé «les sectes que tenen per l'única idea l'odi a l'Església catòlica» o bé «els forasters»: cap d'ells no resulta convincent. No costa gaire identificar aquestes explicacions amb les de Torres i Bages (l'únic que ell cita), Pol o Xènius i, en rebutjar-les, Maragall també rebutja les solucions que tots ells proposen. No accepta doncs que cada ciutadà s'hagi de «posar a fer d'espia», ni que els rebels siguin de fora: «deixem-ho córrer, això: som nosaltres». El rebuig a Torres

i Bages resulta, és clar, més delicat, i Maragall ho resol acatant-lo però matisant: el bisbe ens proposa que siguem «sants entre diables», però abans hem de procurar ser «homes entre els homes».

Per presentar el seu propi diagnòstic, Maragall usa un argument positivista que ara ens pot semblar absolutament excèntric: té «una causa geogràfica», és un problema de latitud, i de la mateixa manera que al nostre país hi ha vi de graduació i pols i brutícia,

també hi ha renecs, bullangues i bombes. Però seguidament dóna una explicació que s'emmarca plenament en el que està intentant demostrar en la seva sèrie d'articles: no hem sabut construir una ciutat perquè no basta amb construir cases ni aglomerar la gent; ens manca un país i no ens hem incorporat encara a cap Estat: tenim població però no tenim poble. La solució, diu ell és l'amor.

Deixada així, sense continuació, aquesta solució és desconcertant i, segons com, cursi; la continuació («La ciutat del perdó») hi va ser, però els seus contemporanis no la van poder llegir (no es va publicar fins al 1932). Aquest segon article és fonamental per entendre el que es proposava Maragall amb la seva demanda d'«amor», i ell ho expressa en el títol amb l'ambigüitat que tenen sovint els complements de nom: és la ciutat que demana perdó? o és la ciutat que l'atorga? En el context de *La Veu*, semblaria evident que la ciutat ha estat la víctima (la «pacienta» de Xènius) i per tant és qui ha d'atorgar el perdó; abans que la ciutat hi ha, és clar, Déu, víctima també pels patiments exercits sobre els sacerdots i els edificis religiosos. Això estaria reforçat perquè, en els seus articles, Maragall distingeix sempre entre «ells», els revoltats, i «nosaltres», un col·lectiu alhora catalanista i catòlic, el que ell anomena «les classes directores»: ell, doncs, per als lectors de *La Veu* és dels «nostres».

Maragall no té la nostra perspectiva democràtica, però (o per tant!) considera fonamental la responsabilitat dels dirigents. És per això que pot capgirar l'evidència, amb una formulació que només pot resultar inesperada per al lector ingenu: «Aneu a demanar perdó per a ells a la justícia humana, que serà demanar-ne per vosal-

tres mateixos a la divina, davant de la qual sou potser més culpables que ells mateixos.» Aquí apareix un «vosaltres», amb el qual l'autor es desmarca dels seus lectors, als quals indica que, efectivament, hi ha hagut delictes (els assassinats, la crema de convents) i víctima (l'Església, no tant la jerarquia i els edificis, com la col·lectivitat i en darrer terme Déu) però no hi ha un sol culpable sinó dos: «ells» (per haver incendiat i matat) han de respondre davant la justícia humana, «vosaltres», davant la divina. Aquesta divinitat ofesa inclou també els desvalguts que aquest «vosaltres» ha menyspreat i que, per la seva condició, només poden trobar empara en Déu. La ciutat, que Maragall considera representada en les seves classes dirigents, no pot perdonar si no demana alhora perdó i és aquesta demanda feta en nom d'un col·lectiu la que precisament ens pot convertir en col·lectivitat. És una «ciutat del perdó» perquè l'atorga però també el demana.

Seguidament trobem el famós paràgraf («Com vos podeu estar...») dedicat a denunciar els afusellaments. És una gran peça de retòrica i s'ha convertit en un clàssic de la literatura contra la pena de mort, però potser ha acabat enfosquant la resta de l'article. L'argument principal es basa a denunciar un mecanisme que han investigat els estudiosos dels sistemes totalitaris del segle XX: la destrucció de la identitat dels individus que interessa sotmetre. Per tal d'aniquilar millor l'enemic, és necessari que perdi prèviament la seva condició humana; cal «demonitzar-lo», convertir-lo en alguna cosa no humana: una bèstia, un monstre, un no-home. L'argument de Maragall va, precisament, destinat a rebutjar aquest mecanisme i a recordar la humanitat dels executats, en el seu doble sentit: la pertinença al gènere humà i la seva superior qualitat moral; l'executat és «tan home com vosaltres... ¡potser més que vosaltres!». A Maragall no li pot preocupar l'estat totalitari, que no té el gust de conèixer, però sí l'abisme interclassista, l'odi entre l'obrer i el burgès «en general», com diu a l'«Elogi del poble», característic d'una societat dissolta en «multitud». Maragall, com altres autors modernistes, s'havia preocupat de les conseqüències que comportava l'aparició de les grans urbs i de les masses deshumanitzades. Ignorar l'altre i menystenir-lo fins animalitzar-lo: aquest és el pecat/falta comès per aquest «vosaltres» i per aquesta falta ha de demanar perdó. Aquesta demanda de perdó pot tenir conseqüències jurídiques (l'anul·lació de les penes) però sobretot morals, de dignificació d'una societat envilida: serà la prova de «l'amor de la ciutat nova», d'una població que ha passat a ser una ciutat.

El tercer article, «L'església cremada», en què Maragall explica l'emoció produïda per una missa oïda en una església cremada, forma part d'una altra sèrie d'articles i de poemes on Maragall discuteix la litúrgia, preocupat especialment per la rutina en què havia caigut. No ho tractarem perquè ens apartaria del tema que discutim aquí però ens interessa veure com Maragall aprofitava una ocasió proporcionada, precisament, per les imatges que *La Veu* oferia de la Setmana Tràgica en el mes d'agost de 1909, en què va publicar nombrosos dibuixos i fotografies d'esglésies cremades; per exemple, el 9 d'agost contrastava les Jerònimes «Com era abans» i «Com és avuy» i, el 17, mostrava una «Missa a l'aire lliure, celebrada al pati del convent dels Felipons». La intenció del diari era contrastar les penúries de l'Església amb la solidesa de la fe dels creients, alhora que recor-

Maragall reinterpreta la violència dels revoltats de l'estiu de 1909: «destruint l'església, heu restaurat l'església»

dava la maldat dels incendiaris, però un cop més Maragall va capgirar el raonament: les penúries permetrien que els incendiaris recuperessin la fe, i que els creients se la replantegessin. Maragall parteix d'un clixé de la iconografia religiosa *pompier*, «un torrent de sol entrant per l'esgalabrat de la volta», però immediatament el subverteix: «amb una munió de mosques dansant en la llum crua». Tots els detalls que havien estat presentats com a prova dels «fets vandàlics» són reinterpretats: «el cor sense barana» o «el Crist maltractat» permeten recuperar una certa idea de la religió; «destruint la iglésia heu restaurat la iglésia».

Maragall reprèn els termes de la discussió plantejada en els anteriors articles: l'enfrontament entre «vosaltres» i «ells» es converteix en un enfrontament entre «la pau ordenada, acabada» i «una altra sense Crist, caòtica, perseguida, plena de torment i d'inquietud però també d'esperança» (els censors van rebaixar la veheència maragalliana en un prudent «no sense esperança»). La lliçó final, doncs, consisteix a desconfiar de l'explicació massa fàcil que els nostres ens ofereixen, i a escoltar i aprendre de l'altre encara que no ens ho hagi sabut explicar. Però sobretot a entendre que sense l'altre no podem construir la ciutat, no passarem mai de ser una mera població. ■

Els textos comentats aquí es poden llegir en la recent edició d'Editorial Fragmenta.